

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»**
dedicated to the 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

II бөлім • часть II • part II

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, II б. 435 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть II. 435 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part II. 435 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 1. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢГЕ ДЕЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТІ / ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА КАЗАХСТАНА С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО НАШИХ ДНЕЙ

Абдрахманова Г.С., Каратаев О.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА	3
Абдрахманова К.К. ТОРГОВЛЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫМИ ТОВАРАМИ В ГОРОДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА В 1950-1970-е ГОДЫ	6
Абуев К.К. СИБИРСКОЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСКО-РУССКИХ ОТНОШЕНИЙ (историография проблемы)	9
Азмұханова А.М. ЖӘДИДТІК ОҚУ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ.	14
Азнина К.А. ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫНЫҢ КҮЙ ӨНЕРІ МҰРАСЫ	19
Алибек С.Н., Косанбаев С.К. ОПИСАНИЕ ТРАДИЦИОННОГО УКЛАДА ЖИЗНИ И БЫТА КОЧЕВЫХ КАЗАХОВ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ (НА ПРИМЕРЕ Н.ЗЕЛАНДА, Н.КАЛМАКОВА, Г.И.СПАССКОГО И Б.ЮЗЕФОВИЧА)	21
Алпысбес М.А. ШЕРУШІ БАЙТАЙЛАҚ БАТЫР ТУРАЛЫ ТАРИХИ-ШЕЖІРЕЛІК ДЕРЕКТЕРДІҢ ТАҒЫЛЫМЫ	24
Альжанова Э.Е. КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬНОЕ ДЕЛО КАЗАХСТАНА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА	30
Амрина М.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДАЛАЛЫҚ ОБЛЫСТАРЫН ЗЕРТТЕГЕН Ф.А. ЩЕРБИНА ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУ ТАРИХЫ	32
Анасова А.Б. МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ТОРҒАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИ-РУХАНИ ДАМУЫ	41
Арапов Ж.М. ҚАЗАҚ ЭТНОСАЯСИ БІРЛЕСТІГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НАЙМАН ТАЙПАСЫНЫҢ ОРНЫ	43
Ахметшина Г.У. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМІНДЕГІ ОЮ-ӨРНЕК	47
Базылхан Н. ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ (VII–XIV ВВ.) (этносемантические проблемы погребально-поминальных комплексов)	51
Балгабаева Г.З. РАЗВИТИЕ ВОЕННОГО ДЕЛА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА В ПЕРИОД ЗАРОЖДЕНИЯ КОЧЕВНИЧЕСТВА	57
Балыкова А.М. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫНАН (XX ҒАСЫРДЫҢ I ЖАРТЫСЫ)	60
Баширова А.М. МЕЧЕТИ И МЕДРЕСЕ В ВОСТОЧНОМ КАЗАХСТАНЕ	62
Баязитова Р.Р., Дукенбаева З.О. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ	63
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К. ОСВЕЩЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ НАЧАЛА XX ВЕКА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ИЗДАНИЯХ: ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ ДЕМОНСТРАЦИЯ	68

Беспалинов А.Т. К ИСТОРИИ ПРОИСХОЖДЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИССЫКСКОГО ХОЛОДНОГО ОРУЖИЯ АКИНАК В СРАВНЕНИИ С ОСТАЛЬНЫМИ НАХОДКАМИ	71
Біләлова Г.Д. ТАСМОЛА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АҢ СТИЛІ	77
Брынза Т.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ВЕДУЩИХ ТИПОВ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЭПОХИ СРЕДНЕЙ БРОНЗЫ УРАЛО-КАЗАХСТАНСКИХ СТЕПЕЙ	80
Бурлуцкая (Банникова) Е.В. ОРЕНБУРГСКИЕ КУПЦЫ ДЕЕВЫ В РУССКО-АЗИАТСКИХ КОНТАКТАХ XIX ВЕКА	83
Дауконова Р.Т., Рамазанова Ф.С. НАУЧНОЕ ОПИСАНИЕ КРАЯ В МАТЕРИАЛАХ ДЕЯТЕЛЕЙ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ПОДОТДЕЛА ЗАПАДНО-СИБИРСКОГО ОТДЕЛА РУССКОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА	86
Джуманиязова Н. Х. ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНЦЕ XVIII-НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ОРЕНБУРГСКОЙ ГУБЕРНИИ)	89
Дүкенбаева З.О., Қоскеева Ә.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЛТ-ТІЛ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ	93
Dukenbayeva Z.O., Shabambayeva A.G. ABOUT THE RESEARCH OF AKZHAN MASHANOV IN THE ANCIENT HISTORY OF KAZAKHSTAN	96
Елтай А. ҚАЗАҚ ЖҮЗДЕРІНІҢ ПАЙДА БОЛУ МӘСЕЛЕСІ	98
Ерболова А.Е. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ТРУДОВ ИБН-ФАДЛАНА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	100
Ерменбаева Г.К. ВКЛАД ТУРГАЙСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО КОМИТЕТА В ИЗУЧЕНИЕ ФОЛЬКЛОРА	104
Есимова Ж.К. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ПЕРИОД ОСВОЕНИЯ ЦЕЛИННЫХ И ЗАЛЕЖНЫХ ЗЕМЕЛЬ	107
Вонора G. L., Habdulina M.K. INSCRIBED VESSELS AND SILVER ARTEFACTS FROM SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE SECOND HALF OF THE 1 ST MILLENNIUM BC	111
Жанақова Н.Т. ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ	118
Жанғалиев У.К. ҚЫПШАҚТАР ХАНДЫҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙЫ	121
Жаркенова А.М. КЕҢЕСТІК ОДАҚ ДӘУІРІНІҢ 50-80-ЖЖ. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ НЕГІЗГІ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ	124
Жаркенова А.М., Жардемова А.А. САРАЙШЫҚ - ЕЖЕЛГІ ҚАЛАНЫҢ ҰЛЫЛЫҒЫ	129
Жауымбаев С.У. ҚАРҚАРАЛЫ ӨңІРІН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУ	131
Жумабаева Ж.К. ПРОБЛЕМАТИКА КАЗАХСТАНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА(1920-1990)	135
Жұмабаева Ж.К. «САРАЙШЫҚТЫҢ КРЕМЛІ» МӘСЕЛЕСІ: АҢЫЗ БЕН АҚИҚАТ	138
Ибадуллаева З.Ө. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰРАМЫНДАҒЫ СУНАҚТАР	142

Исенов Ө.И. «МӘДЕНИ МҰРА» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖАРИЯЛАНҒАН ТАРИХИ ЕҢБЕКТЕР ХАҚЫНДА	144
Искакова К.Ы., Оразаев С. Б. «ОТАНДЫ ҚОРҒАУДА» ГАЗЕТІ – ЛЕНИНГРАД МАЙДАНЫ ЖАУЫНГЕРЛЕРІ ӨМІРІНІҢ АЙНАСЫ	147
Исмаилов С.С., Бисембаева А.К. СТАНОВЛЕНИЯ И ЖИЗНЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ Ч.ВАЛИХАНОВА	149
Кабульдинов З.Е. «РАЗНОЕ ПРОИСХОЖДЕНИЕ» ИЛИ ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО КАЗАХСТАНА (к вопросу о реализации «Доктрины национального единства Казахстана»)	152
Кабылбекова Б.Т. НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ КАРЛАГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	157
Кабылтаева С.К. РОЛЬ КАЗАХСКИХ ХАНОВ И БАТЫРОВ В ОХРАНЕНИИ ЦЕЛОСТНОСТИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ «ДЖУНГАРСКОЙ АГРЕССИИ»	159
Каиржанов А.К. ТАМГОВАЯ ТЕОРИЯ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО РУНИЧЕСКОГО АЛФАВИТА	162
Калыш А.Б. К ВОПРОСУ ОБ ЭТНИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ РАЗВОДОВ В АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ	167
Карибекова М.Е. ҰЛТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫЛАР ҚЫЗМЕТІ	169
Касенов Е.Б. К ПРОБЛЕМЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	173
Козаченко Е.А. ЖИЛИЩНО-БЫТОВАЯ ПОВСЕДНЕВНОСТЬ ЛЮДЕЙ В 70-х ГОДАХ XX ВЕКА НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА	176
Крыкбаева С.М. ӨНЕРДЕГІ РӘМІЗ ҰҒЫМЫНЫҢ МӘДЕНИ МАЗМҰНЫ	178
Кусаинова Ж.Д. ДВИЖЕНИЕ КЕНЕСАРЫ КАСЫМОВА: ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ	181
Кушкумбаев А.К. ИСТОРИЧЕСКАЯ СЕМАНТИКА ТЕРМИНА «ЗОЛОТАЯ ОРДА»	184
Қабықаев Е.Ж. КЕҢЕСТІК КЕЗЕНДЕГІ ЗАЙСАН АУДАНЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІ	188
Қашқымбаев А. ЕГЕМЕНДІК ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫНДАҒЫ ЕЛЕУЛІ КЕЗЕҢ	191
Қуандық Е. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ	193
Мағзумова А.С. ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ	201
Мажитов С.Ф. ФЕНОМЕН «ЭПОХИ ПЕРЕМЕН» И НАЧАЛО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА (1985-1999 гг.)	204
Макашева А.С. ФОРМИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ: ЭКСКУРС В ИСТОРИЮ	207
Малыбаева Б.С. ПЕРЕСЕЛЕНЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ЦЕНТРАЛЬНОМ КАЗАХСТАНЕ В 1920-30-ЫЕ ГОДЫ	210
Маутканова А.Т. ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1999 – 2016 гг.	213

Молдабай Талғат КӨНЕ ТҮРІК ЖАЗУЫ ТАҢБАЛАРЫНЫҢ СЕМАНТИКАСЫ ЖӘНЕ АВТОХТОНДЫҚ НЕГІЗДЕРІ	215
Мурат Уали ТРИ КЛАНА, ТРИ ЧАСТИ, ТРИ ЖУЗА	219
Мусабекова Р.М. О РЕПРЕССИРОВАННОМ ПИСАТЕЛЕ КАЗАХСТАНА (о писателе Ю. Домбровском)	221
Мусабекова У.А., Абилкасым М. ЭТНОКУЛЬТУРА ТЮРКСКИХ НАРОДОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЮРКСКИХ ПАМЯТНИКОВ)	225
Мұхатова О.Х. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ ОЙДЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ МАХМҮД ҚАШКАРИ	227
Нуржанов А.А. КЕРАМИЧЕСКИЕ КОМПЛЕКСЫ ГОРОДИЩА КУЛАН	230
Оросхан Б. ТОРЕВТИКА ЖӘНЕ КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІ	235
Өтениязов С. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІ ТАРИХЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	237
Pedraski M, Умиткалиев У.У., Айтбаев А.Б., Адельчанов К.С. ПОЛЬСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ	242
Петрич Л.В. МЕТОДЫ РАБОТЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ НЕГРАМОТНОСТИ НЕРУССКИХ НАРОДОВ ОРЕНБУРЖЬЯ В 1920-1930-Е ГОДЫ	244
Рамазанова Ф.С., Балапанова Э.М. ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РУКОВОДСТВА МОДЕРНИЗАЦИЕЙ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ КАЗАХСТАНА (20-30 ГГ. XX В.)	247
Рахимбекова А.К., Ботаева З.Ф. ВКЛАД П.И. РЫЧКОВА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСТАНА: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ	250
Рахимбекова А.К., Садвакасова С.У. ИЗ ГЛУБИНЫ ВЕКОВ: ИСТОРИЯ И ЗНАЧЕНИЕ НАГРАД	252
Сабитов Ж.М. ДЖАМИ АТ-ТАВАРИХ КАДЫРГАЛИ ЖАЛАИРИ КАК ИСТОЧНИК О ЖИЗНИ УРУС-ХАНА	255
Садвокасова З.Т., Султанова А. ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПАРТИЙНО-СОВЕТСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЫ	258
Садыков Т.С., Жакиянова А.Н. ҚАЗАҚТЫҢ АУЫЗША ТАРИХЫНЫҢ ҰЛТ ТАРИХЫН ЗЕРДЕЛЕУДЕГІ РӨЛІ	261
Сайлаубаева Н.Е. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ӘСКЕРИ ӨНЕРІ	263
Сейтказина Қ.О., Тұрсынбек Ж.Қ. ҰЛЫ АҒАРТУШЫ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ӨМІРІНІҢ БЕЛЕСТЕРІ	266
Сейткалиев М.К., Буранбаев Р.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ СВЯТИЛИЩ ПОЛУОСТРОВА ТУПКАРАГАН В 2015 ГОДУ	268
Сембаева Ә. ЕЖЕЛГІ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИЕТІ	270
Сураганова З.К. НЕМАТЕРИАЛЬНОЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАЗАХСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО АЛТАЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	272
Сыздыкова А.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ГОРНОГО ДЕЛА В ПРОШЛОМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ	276

Сыздық С.Қ. ЖАҢА ДЕРЕКТЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ	278
Танатарова Ж.Т., Кенжебаева С.Е. ИДЕЙНАЯ КОНСОЛИДАЦИЯ МУСУЛЬМАН В ДО-РЕВОЛЮЦИОННЫЙ ПЕРИОД	281
Тастекова Г.Б. 1920-шы ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚ ЖЕРІ ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН АНЫҚТАЛУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАРИХНАМАСЫ	287
Ташагыл А., Акмадиева Г.П. ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ	290
Тлеугабұлов Д.Т., Свиридов А.Н. ТОПОГРАФИЯ ПОСЕЛЕНИЙ РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА САРЫАРКИ	293
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. ШІЛІКТІ ҚОРЫМЫНДА 2016 Ж. ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (бастапқы хабарлама)	297
Төлеубаев Ә.Т., Жұматаев Р.С., Шагирбаев М.С. АЛАКӨЛ АЙМАҒЫНДАҒЫ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЛА МӘДЕНИЕТІ	304
Тұлбасиева С.К. XIX-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ЖАЙЫНДАҒЫ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ДАМУЫ	308
Түлекова М.К. ЕГЕМЕНДІК ЖЫЛДАРДАҒЫ КӨШІ-ҚОН	312
Туменова Л.Е. XIX Ғ. ҒАЛЫМДАР, САЯХАТШЫЛАР, ЭТНОГРАФТАРДЫҢ БӨКЕЙ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНЫНА ҚАТЫСТЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ	315
Зәкенұлы Т. ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ АРҒЫ БАСТАУЛАРЫ	319
Үмітқалиев Ұ.Ұ. Ә.М. ОРАЗБАЕВТЫҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҮРГІЗГЕН ЗЕРТТЕУЛЕРІ	327
Хабдулина М.К. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИЗУЧЕНИИ ПРОБЛЕМ РАНИЕСРЕДНЕ-ВЕКОВОЙ АРХЕОЛОГИИ САРЫ-АРКИ	332
Шаймердинова Н.Г., Төребекова С.М. КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫР ЕСКЕРТКІШТЕРІНДЕГІ КӨСЕМШЕ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ДАМУЫ	335
Шаймуханова С.Д., Баймағамбетова Ж.М. ПРОБЛЕМА ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ К ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ	338
Шахаман З.Б. ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (1999-2016 ГГ.): КРАТКИЙ ОБЗОР	340
Шойбекова А.С. РАҚЫМЖАН ҚОШҚАРБАЕВТЫҢ ЕРЛІГІ ТУРАЛЫ 1945-1960 ЖЫЛДАРДАҒЫ ПАЙЫМДАУЛАР	344
Шыныбеков Б.Ш. ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАҒЫ ТҮРМЫС-ТІРШІЛІКТЕГІ ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫ МЕН ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ОРНЫ	346
Ыбырайхан М.Ы. СІБІРЛІК КӨПЕС С.А. ПОПОВТЫҢ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕН ЗАУЫТ ІСІ	350
СЕКЦИЯ – 2. ҰЛЫ ДАЛА ЕЛІ ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ / СТРАНА ВЕЛИКОЙ СТЕПИ И ЕВРАЗИЙСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Л.Н. ГУМИЛЕВА	
Айтмағамбетов Д.Р. ҰЛЫ ДАЛА ЖӘНЕ Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСЫ	354
Арапов Ж.М. ГУМИЛЕВТІҢ КӨШПЕЛІ ЖӘНЕ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАР ТАРИХЫНА ЗЕРТТЕЛУ КӨЗҚАРАСЫ	356

Әлібек С.Н. Ә.Н.БӨКЕЙХАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТҮРМЫСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН СІПАТТАУ	358
Байбулсинова А.С. ҰЛТ ЖОСПАРЫ – ҚАЗАҚСТАНДЫҚ АРМАНҒА БАСТАЙТЫН ЖОЛ	360
Байбулсинова А.С., Серикова Л.С. ҰЛЫ ДАЛА ТАРИХЫ: ЗАМАНАУИ ТАНЫМ	362
Бикенов А.Х. Л.Н.ГУМИЛЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ КӨНЕ ТҮРІК ҚОҒАМЫНА ТӘН БІЛІК ИНСТИТУТТАРЫ	367
Болатұлы Нұржан «ҚАЗАҚ ЕЛІ САЯСАТЫ – ТЫНЫШТЫҚ ҒӘМ ТҮРАҚТЫЛЫҚ КЕПІЛІ: ТАРИХИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ»	370
Булкбаев С.Б., Алямова З.А. К ВОПРОСУ ВКЛАДЕ НОМАДОВ В МИРОВУЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ	373
Жақия М.Қ. КАРЛАГ - ҚАЗАҚТЫҢ ҚАСІРЕТІ ...	376
Искакова К.Ы., Елтай Ақтан Л.Н. ГУМИЛЕВТІҢ ПАССИОНАРЛЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ЭТНОГЕНЕЗ ТЕОРИЯСЫ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХТЫ ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	379
Кабылтаева С.К., Комарова Дамира ЕВРАЗИЙСКИЕ ИДЕИ ЛЬВА НИКОЛАЕВИЧА ГУМИЛЕВА И СОВРЕМЕННОСТЬ	382
Кала Н.С. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	384
Кенжебай Р.Н. Сейдахметова Г.Т. ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АЙМАҒЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕРІ	386
Любичанковский А.В. ЭТНОЛОГИЧЕСКАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВМЕЩАЮЩИЙ ЛАНДШАФТ В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ ЭТНОГЕНЕЗА Л.Н. ГУМИЛЕВА	390
Номогоева В., Раднаева Э.Л. СТАНОВЛЕНИЕ БУРЯТСКОЙ НАУКИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	392
Оловинцов А.Г. «ИГО» ИЛИ ТОЛЕРАНТНОСТЬ НА ПРИМЕРЕ СУЩНОСТИ КАСИМОВСКОГО ХАНСТВА В XV-XVII ВЕКАХ	396
Өмірбекова Ж. КӨШПЕЛІЛЕРДІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ	400
Пилипчук Я.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА КАРЛУКСКОГО ДЖАБУЯТА	404
Radnaeva E., Talgatbek M., Dukenbaeva Z. AKZHAN AL - MASHANI IS A RESEACHER OF THE GREAT STEPPE CIVILIZATION	407
Рахимбекова А.К. ЭТИКА ДИАЛОГА МЕЖДУ НАРОДАМИ: НА ПРИМЕРЕ «ЛЕСА» И «СТЕПИ»	410
Сакенов Д.Ж. ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ МОДЕЛЬ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ КАЗАХОВ	413
Серикова Л.С. ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	417
Сыздықов С.М., Смағұлов Н.Б. КҮЛТЕГІН ЖАЗБАСЫНДАҒЫ ЕЖЕЛГІ ТҮРІКТЕРДІҢ «МӘҢГІ ЕЛ» САЯСИ МАНИФЕСТІ	419
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ РАМКАХ ДРЕВНЕТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	426

лекетін құрған халықтың (ұлттың) өзін-өзі билеу хақысын жүзеге асыру деңгейі 2. қоғамның мемлекет болудан үміттеніп ұйымдасуына лайық келетін критерийлер жиынтығы [2. 78Б.].

«Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның – ескі жолы», Тауке ханның «Жеті жарғысы» тәрізді заңдар жинақтарының қазақ қоғамына тән билержүйесі арқылы барлық әлеуметтік топтар арасында талқыдан өткізіп, ХҮІІІ басында әбден күшіне енгізіп, енді келе ЖАРҒЫ түрінде қабылданған қоғамдық тәртіп қағидаларын іске жарамсыз етіп көрсетуді көздеген патшалық отарлау жүйесі, оның арғы жағында не тұрғанын өте жақсы түсінген сияқты. Бара келе. хандықты жойып, екінші кезекте қазақ қоғамының ұйтқысы болып отырған ру аралық қатынастарды ел арасына ірткі салу үшін өте тиімді пайдалана алып, ақырында бар қазақ жерін бір сәтте Орыс империясының жеріне айналдыра алған самодержавиялық үкіметтің қазақтар ішінде Жарғы түрінде қабылданған құқықтық жүйеге барынша шүйлігуінің себептерін осыдан көруге болады.

Жарғының дүниеге келуіне тікелей себепкер болып отырған БИЛЕР ИНСТИТУТЫ, БАТЫРЛАР ИНСТИТУТЫ, жергілікті басқарудың кезіне сай көріне білген рулық қатынастарға негізделген аймақтық басқару жүйесі – ЖҮЗДЕР – қазақ мемлекетінің мемлекеттілігін нығыздаушы көріністер.

Күні кеше ғана бір ұлтқа бірігіп, көне түркі тайпаларының ісін әрі қарай жалғастыруды ОРТАЛЫҚТАНҒАН МЕМЛЕКЕТ арқылы мүмкін дегенді істері мен әрекеттері арқылы ұрпақтар санасына жеткізіп кеткен Керей мен Жәнібектің кейінгі ұрпақтары даму жолын таңдауда аңқаулық пен көзсіз сенімділіктің арқасында осы жолдан тез ауытқи бастады...Иә, бүгінгі күннің зерттеушілері айтып жүргендей, екі жарым ғасырға жуық уақыт ішінде (шамамен 1465-1730 жж. – А.Қ.) даму мен өрлеудің жаңа жолдарын іздестіру үстінде келген Қазақ хандығы үшін, көрші жатқан Ресей мемлекетімен жақындасуы тар жолдың үстіне келіп, тайғақ кешкендей болды. Соның ішінде, тарих көрсетіп отырғандай, Қазақ хандығы үшін Ресейдің жасаған «ең кереметі» - екіншісінің (Ресейдің) біріншісінің (Қазақ хандығының) өзін-өзі басқару мүмкіншіліктерін біртіндеп жойуында болса, бұл көріністің соңында үлкен мемлекеттің өте ептілікпен жүргізген әлеуметтік-әлеуметтік саясатының империя үшін тыңғылықты нәтиже бергендігін айту керек.

Иә, заман өзгерді дейміз біз осы кезеңде. Егеменділік пен тәуелсіздікке қол жеткізген Қазақ Елі бүгінгі уақытта мемлекеттілікті жаңа тұрғыдан қабылдап, оған өркениетті мағанада мән беруде. Соның нақты көріністері Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың бастамаларынан басталып, бүгінгі күні елдің бірлігі негізінде іске асырылып жатқан әлеуметтік-экономикалық тұрғыдағы жаңартулар екендігін, Тәуелсіздікпен бірге таңдаған өзін-өзі басқару құқықтарын жаңа тұрғыдан іске асырудың арқасы деп түсінгеніміз дұрыс болар.

Егеменді Елдің Мәңгілік тұғыры да осында.

Әдебиет

1. Чулошников А.П. Очерки по истории казак-киргизского народа в связи с общими историческими судьбами других тюркских племен. Часть первая. Древние и средние века. Лекции, читанные в Оренбургском отделении Московского археологического института в 1921 году. – Киргизское гос. Изд-во. Оренбург. – 1921 г.

2. Зиманов С.З. Казахский суд биев – уникальная судебная система. – Алматы, 2008. – 224 с. 2.Этносаяси сөздік: Қазақстанның қоғамдық келісім және этносаралық толеранттылық

саясаты және практикасы терминдері мен ұғымдары – Астана: Ш.Шаяхметов атындағы тілдер дамытудың республикалық үйлестірі-әдістемелік орталығы, 2014 – 400 б.

Қуандық Е.

ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЗАРДАПТАРЫ

1920 жылдары Одақты шикізатпен қамтамасыз ету көзі ретінде Қазақстанның рөлі, оның стратегиялық маңызы зор деп танылып, керісінше, жергілікті жерлерде өндіріс орындарын салу негізсіз сылтаулармен екінші қатарға шегеріліп отырылды. Осы кемсітуді көре білген Смағұл Сәдуақасұлы Қазақстандағы индустрияландырудың қалай жүргізілуі қажеттілігін ұлт мәселесін талқылаған партияның ХІІ съезінде көтеріп, Октябрь революциясы алып берген ұлттардың тең құқылығы халықтардың ұлы жеңісі болып табылатынын, бірақ мұның өзі ұлт мәселесін түгелдей шешіп бере алмайтынын алға тартты. Бұл теңсіздіктің себебін осы халықтардың тарихи даму жолдарынан ғана емес, сонымен

бірге шет аймақтарды өндірісі дамыған орталық аудандардың езгісіндегі тек қана шикізат өндіретін аудандарға айналдырғысы келген патша өкіметі мен орыс буржуазиясы саясатының жалғасуынан іздеу керектігін дәлелдеп айтты. Смағұл айтып дәлелдеген пікірлер қаншалықты ақиқат болғанымен, заман талабына, Орталықтың саясатына сай келмеді.

XX ғасырдың 20-30 жылдарында қазақ елінде Кеңестер өкіметінің жүргізген саясаты сол кездегі аласапыран кезеңде жергілікті халықты мүлдем күйзелтіп, бей-берекетін шығарды. Сол тұста, өтпелі кезеңнің өтіне зорлықпен әкелінген қазақ халқының мүддесін ойлап, оның келешегіне жаны ауырып, жүрегі сыздаған, сол кездегі Орталықтан жүргізілген жалған саясатқа, қиянаттарға қасқайып қарсы тұрған алаш азаматтарының бірі Смағұл Сәдуақасұлы еді. Қамшының сабындай ғана қысқа ғұмыр кешкен, оның өзін туған елінің болашағы үшін күреске арнаған Смағұл сезімтал Мағжан ақын жырлағандай шынында да, «асыл туған» ардақты азамат болды. Ел намысын ту етіп көтерген Смағұлдай азамат сол аласапыран заманда өзі тұстас көпшілік сияқты бас шұлғып, Голощекин секілді мықтылардың шылауында кете бармай, өз халқына, ұлтына деген шексіз сүйіспеншілігін, ұлтжандылықтың үлгісін көрсетті. Әділеттілік деген қасиетті де, киелі ұғымның шегінен шықпай, халқына адал қызмет еткен 20-шы жылдары Қазақстанның саяси өмірінде белсенді рөл атқарған, туған халқы үшін жанпидалыққа барған Смағұл өз оппоненттеріне: «Қырғыз (қазақ-Е.Қ.) халқының тағдыры үшін тарих алдында ең алдымен қырғыз коммунистері жауап береді», - деген ұлағатты сөз қалдырған қайраткер. Алайда ол Кеңестік идеологияның жасандылығына қарсы тұрғаны үшін қудалауға ұшырап, 1933 жылдың күзінде жырақта жүріп жұмбақ жағдайда дүниеден өтті.

20-жылдардың II-жартысында КСРО көлеміндегі халық шаруашылығының барлық саласы бойынша алғанда елді индустрияландыру социалистік құрылысты жүргізудің негізі деп есептелді. Өнеркәсіпті жылдамдатып дамыту, әсіресе, оның “А” тобын қарқынды жүргізу үшін қажет болды. Бұл салаға жалпы өнеркәсіпке жұмсалатын қаржының 78 пайызы бөлінді. Нәтижесінде ірі индустрияның жалпы өнімі 3 есеге артуы тиіс болды.¹ Міне, КСРО-да социализм орнатудағы кезек күттірмейтін міндетке баланған елді индустрияландыру мәселесі 1925 жылғы 18 желтоқсандағы БК(б)П-ның XIV съезінде арнайы қаралды. КСРО-дағы индустрияландыру ауыр өнеркәсіптен басталып, бұрын ешбір елдің тарихында болып көрмеген қарқынмен мейілінше жеделдетіліп жүргізілді. Бұл шараларды жүзеге асыру ауылмен деревня халқын қанау есебінен жүргізілді.

БК(б)П XIV съезі индустрияландыру ісін социализмнің материалдық-техникалық базасын жасаудың негізі деп есептеп, КСРО-ны аграрлық елден дамыған индустриялы елге айналдыруды қамтамасыз ету үшін ауыр индустрияны, өндіріс құрал-жабдықтарын өндіруді шапшаң қарқынмен дамытуды көздеген еді. Партия социалистік индустрияландыру саясатын белгілеп, жүзеге асырғанда, елдің шет аймақтарында да, әсіресе, табиғи шикізаттың аса мол көздері бар, бұрын артта қалып келген ұлт аудандарында қуатты өнеркәсіп орындарын құру қажеттігін есепке алған еді.² Мұның өзі, тұтасынан алғанда, өндіргіш күштерді орналастырудың социалистік принциптерінен, партияның лениндік ұлт саясатынан туындады және бұрын езіліп келген халықтардың экономикалық мешеулігін, іс жүзіндегі теңсіздігін жою үшін шешуші маңызы болады деп есептелінді. Сөйтіп, Қазақстанды индустрияландыру КСРО-ны социалистік жолмен индустрияландырудың құрамдас бөлігі деп белгіленді, бірақ ол іс жүзіне ойдағыдай асырылмады. Оның басты себептерінің бірі Қазақстанды одақтас республика деп тек сөз жүзінде танығанымен, іс жүзінде оның әлі де Ресей мемлекетінің ұлы державалық пиғылының ықпалында болуынан еді. Осындай кемсітушілік Қазақстанда жүргізілген «кіші Қазан» бағытымен үндес жүргізілді.

Одақты шикізатпен қамтамасыз ету көзі ретінде Орталық Азия мен Қазақстанның рөлі, оның стратегиялық маңызы зор деп танылып, керісінше, жергілікті жерлерде өндіріс орындарын салу негізсіз сылтаулармен екінші қатарға шегеріліп отырылды. Осы съезд шешімдерін негізге ала отырып, Смағұл Сәдуақасұлы Қазақстандағы индустрияландырудың қалай жүргізілуі қажеттілігін ұлт мәселесін талқылаған партияның XII съезінде көтеріп, Октябрь революциясы ұсынған ұлттар жөніндегі программаны жүзеге асыру үшін ұлттарды аяусыз қанауға салған патша заманынан санамызға берік орныққан, бірақ оңайлықпен құтыла алмайтын кедергілерден арылу керектігін айтып, ол кедергілер республикалар одағына енген ұлттардың шаруашылық және мәдени салалардағы теңсіздігін туғызатындығын көрсетті. Ал Сәдуақасов болса, Октябрь революциясы алып берген ұлттардың тең құқылығы халықтардың ұлы жеңісі болып табылатынын, бірақ мұның өзі ұлт мәселесін түгелдей шешіп бере алмайтынын алға тартты. ... Бұл теңсіздіктің себебін осы халықтардың тарихи даму жолдарынан ғана емес, сонымен бірге шет аймақтарды өндірісі дамыған орталық аудандардың

езгісіндегі тек қана шикізат өндіретін аудандарға айналдырғысы келген патша өкіметі мен орыс буржуазиясы саясатының жалғасуынан іздеу керектігін көре білді. Өткеннің оспадар мұрасынан бір-екі жылда құтылу мүмкін еместігін мойындай тұра, бұл әділетсіздікті азғана уақыттың ішінде жойып одан қалайда арылу керектігін батыл айтқан қайраткер болды. Сөйтіп, Сәдуақасов тарапынан партияның XII съезінің ұлт мәселесі жөніндегі қаулысының орындалу барысындағы кемшіліктер мен қателіктер сынға алынды.³ Дәлелдерге сүйене отырып Смағұл ең әуелі шаруашылық мәселелеріне үлкен мән берді, өйткені оның дұрыс шешілуі одақтағы ұлттардың шын мәніндегі теңдігінің орнауына әсер ететін еді. Қазірде шаруашылықты қалпына келтіру дәуірін бітіріп, енді оны қайта құру кезеңіне кіргенде, әр түрлі ұлттар мекендеген шет аймақардың шаруасының жай-күйі туралы мәселе көтеретін кез келгендігі айтылды. Миллиондаған орыс пролетариатының сапына жыл сайын шет аймақтарда тұратын жергілікті ұлт өкілдері көптеп қосылған сайын елді индустрияландыру тез жүріп, ұлттардың одағы да нығая береді ғой деген Орталықтың үміті бекер болып шықты. Мұның өзіндік себептері болды. Оның негізгісі ұлт өкілдерінің біраз бөлігі болмаса, көпшілігі пролетариат қатарына өте алмады. Мысалы, индустрияландыру кең етек алған 1929 жылдың аяғына таман Қазақстан халық шаруашылығында 280 мыңға жуық жұмысшылар мен қызметшілер жұмыс істеген. Бұлардың 90 мыңдайы ғана өнеркәсіп, транспорт кәсіпорындарында және құрылыстарда еңбек еткен.⁴

Жалпы Қазақстан пролетариатының ішінде қазақтардың саны өте төмен болды. Мысалы, 1928 жылы Байқоңыр тас көмір кенішінде істейтін қазақ жұмысшылары 57,7 пайызды құраса, Ембімұнайда-52,2 пайыз, Жезқазған мыс рудниктерінде-44,4 пайыз, Қарсақпай мыс қорыту зауытында-30,2 пайыз, Риддерде-19 пайыз болды.⁵ Ал 1932 жылдың тамыз айында Қарағандының №3 шахтасында 500 қазақ жұмысшысы болса, қазан айында оның 80-і ғана қалған. Сол жылдың күзінде Шымкенттің ірі қорғасын зауытын салу құрылысынан орыстардың қысымымен жұмыстан 485 қазақ жұмысшысы шығарылған.⁶ Қазақ жұмысшыларының арасындағы сауатсыздықты жою дұрыс жолға қойылмады. Мысалы, мұнай өндірісінде істейтін қазақ жұмысшыларының арасындағы сауатсыздық 72 пайызды құраған.⁷

Қазақстанда шикізат көздеріне жақын тиімді өндіріс орындарын салуға құлық танытпаған Орталық осы ниетімен ұлт аймақтарында пролетариат пен шаруаның одағын нығайту ісіне де өрескел зиян келтірді. Шикізат өндіру саласында және одан басқа да бірен-саран ғана шоғырланған өндіріс орындарындағы азын-аулақ жұмысшылардан басқа Одақтың өзге жерлеріндегідей, ірі-ірі өндіріс орындары салынбағандықтан, жұмысшы табы да аз болды. Мысалы, бірінші бесжылдық жылдарында ғана Одақ көлемінде 4500 ірі өндіріс орындары салынған болса,⁸ мұның ішінде Қазақстанның үлесі мардымсыз болды. Қазақстанда бірлі-жарымды Шымкент қорғасын, Қарсақпай мыс қорыту зауыттары, Байқоңыр көмір кеніштері, Жезқазған мыс рудниктері секілді кен өндіретін шикізат көздерін ғана игеріп, Түріксіб теміржолы сияқты құрылыстарын салумен шектелді. Бұдан біз Қазақстан жерінде индустрияландыру жылдарында ірі зауыт-фабрикалардың салынбағанын көреміз. КСРО-ның одақтас республикасы бола тұрса да, Ұлы Отан соғысына дейін Қазақстан жеріне өндіріс орындарын салуға шектеу жасаған. Сол кездің өзінде-ақ, қазақ жерінің қойнауы сан алуан темір рудаларына, минералды тыңайтқыштарға және басқа да табиғи элементтерге бай екендігі мәлім еді.

Деревнядағы кедей шаруалардың жағдайы жерге ие болумен қатар фабрика-зауыттардың көптеп салынуына қарай жақсара беретін болса, ұсақ ұлт өкілдерінің жағдайы да сондай болады ғой деген сенім басым болды. Кедейлердің тұрмысын көтеру жөнінде жүргізіп отырған саясатымызбен қатар, олардың бірқатарының сол тұрған жерлерінде салынатын кәсіпорындарға жұмысқа орналасу қажеттігі артуда. Кезінде империалистік орыс буржуазиясы шет аймақтардан шикізатты ішке жөнелтіп, ал фабрик-зауытты өзінің қолы жететін жерге салдырса, социалистік өнеркәсіп шаруашылыққа қай жер тиімді болса, сол жерде салынып дамытылуы тиіс. Сондықтан шаруашылықты қалпына келтіру дәуірі бізге патша заманынан қалған «қарғыс атқан мұраның» салқынынан арылып, қоймай, әртүрлі ұлттардың іс жүзіндегі теңсіздігінің сақталып келуін бұдан былай дереу жоюды міндеттейді. Бұл міндеттің артта қалған шет аймақтарды социалистік құрылысқа жұмылдыру жолындағы бір іс, екенін айтқан Смағұл, оның шет жерлерде кеңес өкіметін нығайта түсудің басты кепілдігі де бола алатындығына бұлтартпайтын дәлелдер келтіріп, ұлттық мүддені алға тартты.⁹ Смағұл Сәдуақасұлы еліміздегі индустрияландыру мәселесі Кеңестер Одағын Батыс Еуропа мен Американың капиталистік кіріптарлығынан азат ететінін, сонымен бірге сол одақтың ішінде ұлтаралық қатынастарды да социалистік жолмен шешуге тиістігін көрсете білді. Қазақ Республикасының сол кездегі Одақтың толық құқығы бар бір мүшесі болғандығы рас болса, онда олар енді сырт қақпай көрмеуі тиіс екендігін дәлелдеуге тырысты. Оның құқықтары,

Смағұл айтқандай, шындық бола тұрса да, сол кездегі билік басындағылар тарапынан көпе-көрнеу зорлықпен бұрмаланып отырды. Мысалы, БК(б)П Орталық Комитеті Орталық Азия бюросының төрағасы Исаак Абрамович Зеленский жолдастың «Сара бағыт» деген мақаласындағы,¹⁰ «КСРО-ның экономикалық саясатының негізгі міндеті-кеңестік шаруашылықты капиталистік дүниеге тәуелділіктен біртіндеп құтқару мүмкіндігін қамтамасыз ету керек деген пікіріне, «Бұл бағыттағы Орталық Азия республикаларының міндеті ең алдымен, бізді капиталистік әлемге кіріптар етпей, оларға шикізат өндіретін шаруашылық салаларын дамыту болып табылады»-деген пікіріне қосыла отырып, бұл пікірдің зиянды жақтары бар екенін, онымен мүлде келіспейтінін де білдірген Смағұл: «кеңес шаруашылығы капиталистік әлемге кіріптарлықтан арылуға тиіс. Орталық Азия буржуазиялық әлемге кіріптарлыққа түспейтіндей, одан құтқаратын жағдай туғызатын шикізат өндіретін шаруашылық салаларын дамытуы тиіс. Алайда мұның бәрі-мәселенің бір жағы ғана. Мұнымен шектелу ұлттық республиканың келешек дамуына зиянын тигізетіні сөзсіз. Мәселенің екінші жағына келетін болсақ, Кеңестер Одағының, оның ішінде Орталық Азияның шаруа жағдайы қай бағытта дамуы керек деген сауал туады, басқаша айтқанда, біз зауыт-фабриктерді қай жерден салуымыз керек екендігі. Бұл мәселеге келгенде Зеленский жолдас бәз-баяғы ұлыдержавалық «сара» жолдан шықпай отыр. Ол жергілікті жерлерде шикізат көздеріне таяу өндіріс орындарын салуды томаға-тұйықтық, жалпы социалистік шаруашылықты дамыту тұрғысынан алғанда зиянды әрі қауіпті деп баға берді.¹¹ Бұлай топшылаудың өзі-ескі сұрлеу дей отырып, ұлттық республикалардың экономикалық дамуының келешегіне көз жіберіп, оның шынайы бет пердесін ашып берді. Өкінішке орай бұл сын, пікір уақытында ескерілмеді.

Біріншіден, Зеленский жолдастың әр республиканың шаруашылығын ешкіммен қатысы жоқ жабық шаруашылық етіп құрғысы келетіндер (бұнысы жергілікті ұлт өкілдері ғой) бар дегені шындыққа жанаспайтын ой екендігін, екіншіден, Орталық Азиядан мақта әкету жақсы да, ал дайын мата әкету томаға тұйық шаруашылықтың белгісі ретінде қарау деген пікір қандай теориядан туындайды? Бұл-негізсіз айтылған пікір, адасушылық. Өнеркәсіп шикізат көздеріне нақ осы жүйелі шаруашылық тұрғысынан алғанда қажет. Сол шаруашылық пайдалы болсын десек, өнеркәсіп орындары шикізат өндірілетін жерге мейлінше жақын болуы тиіс деп, ұлттық мемлекет үшін тиімді жолды көрсетіп, соның қажеттілігін барынша дәлелдеді. Бірақ Зеленский жолдас өзінің «сара бағытына» берік, одан қайтар емес, өйткені оның сыртында тұрғандар сол кездегі саясатты жасаушылар, мүдделестер еді. Оның соңғы дәлелі: «Бұл жерде шаруашылық қисынды ғана емес, сондай-ақ, саяси қисынды да ескеруге тура келеді деп ауытқи қалуы. Шындыққа төтеп бере алмай, қалайда Орталықтың мүддесін қорғап қалудың амалына көшкендігі. Томаға-тұйық шаруашылық идеясын жақтаушылар бізге таптық тұрғыдан жау элементтер болып отыр... Орталық Азияда шаруашылықты дербес дамытудың идеологы да, панисламның белгілі қайраткері де Мұстафа Шоқаев»¹² болған деп бұл есімді көтеріліп отырған мәселемен қосарлай айтуынан оның, бұл жерде сендіру әдісінен ықтиярсыз көндіру әдісіне дәлірек айтқанда, қорқыту әдісіне көшкені байқалады. Шоқаев деген «контра» бар көрінеді, национал-жігіттер, байқандар, болмаса, біз сендерді соның қатарына жатқыза саламыз деп, индустрияландыру туралы көзқарасын, ойдан құрастырған саяси қисынымен байланыстырып осылай көлденең тартып отырған.»¹³ Осы қисынды «қиыстырып» тұрған әміршіл-әкімшіл жүйе өз дегендерін істетпей қоймады. Смағұл айтып дәлелдеген пікірлер қаншалықты ақиқат болғанымен, заман талабына, Орталықтың саясатына сай келмеді. Тәуелділік өз дегенін істетті...

Осы маңызды мәселеде сол кездегі республиканың жауапты қызметкерлері де опасыздыққа барып, шет аймақтардағы индустрияландырудың рөлін қасақана «түсінгілері» келмеді. Смағұл Сәдуақасұлының жергілікті халықтардың болашағына ауадай қажетті осы индустрияландыруды қазақ жерінде де жүргізу туралы маңызды пікіріне аш бөріше жабылды.

Сәдуақасұлының жергілікті жерді индустрияландыру туралы пікірін жоққашығарушылардың бірі БК(б)П Орталық Комитетінің жауапты хатшысы Ф.И. Голощекин болды. Ол 1927 жылы қараша айында өткен БК(б)П-ның VI Бүкілқазақтық партия конференциясындағы жасаған өлкелік партия комитетінің есепті баяндамасында Смағұлға қарсы: «Оның (Смағұлдың) ойынша, Қазақстанның социалистік дамуы жайында қашан өзіміздің дамыған өнеркәсіптеріміз, өзіміздің дамыған қалаларымыз болғанда ғана сөз етуге болады» және ол Қазақстанның социалистік жолмен дамуы туралы емес, керісінше өнеркәсіп туралы айтып қоймады»-деп,¹⁴ бір-бірімен тығыз байланысты социалистік даму жолы мен өндіріс орындарын салу мәселелерін бөлек алып қарап шатасты. Онымен қоймай, Сәдуақасовты КСРО-ның мәнін және пролетариат диктатурасының артта қалған ұлт республикаларының дамуына тигізетін ықпалын түсінбейді, не түсінгісі келмейді, ол Қазақстанның дамуын КСРО-дан тәуелсіз

дербес мемлекет ретінде көргісі келген буржуазиялық ұлтшылдарша ойлайды деп кінә тағады. Бұл қателік, оның мәні мынада: “өзірше бұл жерде жоғарғы биліктің қажетті тұтқаларын жасақтамайынша, Қазақстан социализмге қарай дами алмайтындай көрінуде” деп, дұрыс қойылған мәселені пролетариат диктатурасымен шатастырады. КСРО-ның өз ішінде осылайша қойылған бұл мәселе әрбір аудан елді индустрияландыруға бүкілодақтық еңбек бөлінісінің негізінде, Кеңестер Одағын индустрияландырудан, яғни әрбір ауданның өзіндік және экономикалық ерекшеліктері ескеріле отырылып қатыстырылады. Егер біз осы мәселені Сәдуақасов айтқандай, немесе өз кезінде ұлтшылдардың жиналысы шешкендей, барлық шет аймақтарды бөліп алып, оларды индустрияландырып және үлкен зауыттардың құрылысын жүргізсек не болар еді? Онда ешқандай индустрияландыру болмаған болар еді, біз онда тек «Төрткүл Ленинград болғанша, Қызылорда Мәскеуге теңелгенге»¹⁵ дейінгі ондаған жылдарды тосумен болар едік деген қисынсыз баламаны мысалға келтіреді. Және 5 жылдыққа Қазақстан дамуының сипатына қарай, жалпы міндеттері және жергілікті ерекшеліктеріне сәйкес, шикізат базасы ретінде ғана кіруі тиіс деп кесіп-пішеді. Осылай алалау сұрқиялылық, шындықты бұрмалау болды.

«Қазіргі мал шаруашылығының дамуын оның товарлылығы жөніндегі және өзара айырбас мәселелерін алыңыздар, осылар КСРО-ның даму мүддесіне сай келе ме? Иә, келеді. Бұл сонымен бірге одақтық өнеркәсіпке пайдалы болып табылады. Одақтық өнеркәсіп бізде бар техникалық дақылдар жүн, ет, тері саласына және тағы басқаларға тәуелді болуы мүмкін және біздің бұдан әрі дамуымыз үшін үлкен маңызы болады. КСРО-ның көлеміндегі индустрияландыру дегеніміз, яғни ауыл шаруашылығының мәдени түрлерінің дамуы, оның товарлылығын ұлғайту, одақтық өнеркәсіпті қамтамасыз ету үшін және елдің ішкі қажеттілігін қанағаттандыру үшін азық-түлікті молайтатындай етіп қаржыландыру және бұл көпшілік тұрғындардың пролетарлық бөлігінің мүддесіне сай келуі деген сөз. Сондықтан ірі зауыт пен фабрикаларды емес, ұсақ және орта шаруа қожалықтарын дамытып және оларды ұжымдастыру қажет», - деген байлам жасалды.¹⁶

Жауапты хатшының бұл амалдарының негізсіз екендігін дәлелдей келіп, Смағұл: «Голощекин жолдас өнеркәсіпті ауыл шаруашылығының соңына апарып тіркеп, сол арқылы Қазақстанның ауыл шаруашылығымен мәңгі-бақи айналысатынын алдын-ала кесіп-пішуі және өнеркәсіп туралы айта тұрып, жөндеу шеберханаларын ғана ұсынуы қалай? Жұрт атам заманнан кебісін жамап, күрегін жөндеп келеді, бірақ мұны әлі күнге дейін «өнеркәсіп», оның үстіне «өнеркәсіп саласындағы негізгі кәсіп» деп атаған емес. Шұға фабрикаларын ұйымдастыру өз-өзінен сұранып тұрған кезде Голощекин жолдас неге жүн жуатын машинадан әріге бара алмайды, дәлірек айтқанда, барғысы келмейді? Жуылған жүнді бір алып кетіп, осы жүннен тоқылған «москвалық» шұғаны қайта алып келіп жүргеннен гөрі Қазақстаннан дайын шұғаны бірден алып кету темір жолдарға да жеңіл емес пе? Жүйелі шаруашылық біздің тұжырымдарымызды жақтайтын сияқты, ал Голощекин жолдас өзінің мүдделесі Зеленский жолдастан үлгі алып, бізді «Қазақстандағы томаға-тұйық шаруашылықтың» қорғаушылары немесе, оның (Голощекиннің) сөзімен айтқанда, «қазақ ауылының әлеуметтік-экономикалық құрылымына қол сұқпауды жақтаушылар»¹⁷- дейді.

Сол кезде Сәдуақасов жанталаса дәлелдеген Қазақстанның КСРО-ның толық бір мүшесі ретіндегі құқығы сақталуын, негізінде, социализмнің ірге тасының негізгі буыны болып саналған елде жүргізілген индустрияландырудан шет қақпай көрмеуін айтып, осы мәселе төңірегінде қызу саяси айтысқа түсті. Егер де кезінде республика басшылығындағы басқа да қайраткерлер отаншылдық сезім танытып, Смағұлды қолдаған күнде сол жылдарда қолдан жіберіп алған мүмкіншіліктер жүзеге асып бүгінгі күнгі ұрпақ игілігіне қызмет еткен болар еді. Бірақ олай болмай, қоғам қайраткерлері деп саналған ел билеген қазақ азаматтары өздерінің жеке бастарының мүддесін халық мүддесінен жоғары қойғандықтан, “кіші Қазанның” теоретигі Голощекиннің жетегінде кете барды.

Туған жеріне, өз еліне өнеркәсіп орындарын салуға қарсы шығушылардың бірі, сол кездегі БК(б)П Қазақ өлкелік партия комитетінің екінші хатшысы Ораз Жанұзақұлы Исаев болды. Ол «Сәдуақасовтың айтуынша, біздің Одақтың ішіндегі ұлтаралық қатынастар әрбір шет аймақтағы республикаларда, әрбір ұлттарда кішкентай зауытсымақтар, теміржол бөлігі, ең болмағанда қандай да болмасын фабрикалар т.б. салынса, сонда ғана шешіледі. Осы жерде Сәдуақасов «ортақ өгізден жеке бұзауым артық» деген қазақ мәтелін ұмытпай, соны басшылыққа алыпты. Сәдуақасов, бұл мәтел ескірді! Сен өткен күнмен өмір сүреді екенсің, ұлтаралық қатынастар бұлай шешілмейді. Пролетариат диктатурасы жағдайында дәл бұлай істеу социализмге қарама-қайшы. Пролетариат диктатурасы, егер ұлтаралық мәселені шешсе, онда социалистік құрылыстың табысты болуы сөзсіз, ол жаңа Коммунистік қоғамның негізін біржолата нығайтады, сонда керісінше болады-»ортақ өгіз» бөрінен артық болады»-

деп, көрегендік танытқанысыды.¹⁸ Ал сол, “ортақ өгіз” принципінің келешегі жоқ екенін уақыт көрсетті, оған өзіміз және бүгінгі күн куә.

«Біздің Одақты индустрияландыру, біріншіден, біз үшін, Одақта іс жүзінде социализмді орнататын мәселе болып табылады, өйткені елдің өндіргіш күштерін жетілдіру, біздің мәдени және техникалық жағынан артта қалған еліміздің ұсақ өндірістерін социализмге жеткізу тек индустрияландыру арқылы ғана жүзеге асады. Екіншіден, халықаралық революцияның қазіргі жағдайында біз тек индустрияландыру арқылы ғана Одақта социализм орната аламыз, Еуропа мен Американың буржуазияларынан тәуелсіз болып, олардың экономикалық және саяси тіміскілеулеріне төтеп бере аламыз. Сәдуақасов Қазақстанның осы тұрған қазіргі қалпын дәлел ете отырып, оны дереу өзгелермен іс жүзінде «теңестіру» мәселесін қояды. Қазақстанды Қазан революциясы өмірге әкелгені және ол Кеңестер Одағының бір бөлігі екендігі Сәдуақасовтың басына келмеген бе? Қазақстан бұдан бұрын дәл осындай болмағанын, ол орыс буржуазиясының шикізат алатын отары болғанын ол біле ме екен? Сондықтан біз үшін ең бірінші және негізгі мәселе болып табылатын Қазақстанның өзінің аяғынан тік тұрып кетуі біздің революцияның, біздің Одақтың нығаюымен байланысты екені оған түсінікті бола қояр ма? Біздің жау қоршауында тұрғанымыз, біздің Одақ әлемдегі бір жалғыз Кеңестер елі екені немесе бізді қоршаған капиталистер ол үшін мүлде жау болып табылмай ма, оның осыдан хабары бар ма? Одағымызды нығайту, осы жағдайдағы оның қорғаныс қаблеттілігінің болуы-біз үшін басты мәселе»¹⁹ деп негізгі ойды басқа жаққа аударған. Жүргізілетін шаралардың бәрі осы мақсатқа икемделе жүргізілуі тиіс. Бұл әрине, Одақтың өз ішіндегі таптық мәселелердің де дұрыс шешілуіне әсер етеді деп оның маңыздылығына да сипаттама беруге тырысты. Одақтың жалпы ішкі және сыртқы жағдайларымен байланысу мүмкіншіліктері және шет аймақтарды одақтың алдыңғы бөлігімен «іс жүзінде теңестіру» тоғышарлық болып табылады деп бұл қадамға басқаша қарайды. Біршама артта қалған біздің елімізде индустрияландыру жеңіл шаруа емес екендігін айтып қорқытпақ болады...-деп, негізгі мәселені талқылаудан тайсақтап, оны өзге арнаға бұра тартып отырған. Осы мәселені шешуде Сәдуақасовтың қарсыластары империалистік Ресей кезінде Қазақстанның шикізат көзі болғанын оның дұрыс еместігін мойындайды. Сол өлкені индустрияландыруға келгенде сынықтан сылтау тауып, сырғақтауларының басты себебі олардың, сол отаршылдық көзқарастан арылмауы, Қазақстанды баяғы пиғылмен қабылдауы болып табылады.

Орыстың империалистік буржуазиясы шет аймақтарды бірінғай арзан шикізат байлығын соратын және товарды өткізетін аудандар ретінде ұстағаны рас. Мұндай үрдіс пролетариатқа жат екендігі де шындық. Пролетариат жаңа социалистік қоғам орнатуға және шаруашылықты мақсатқа сай жүргізуге мүдделі. Бірақ орталық фабрикаларға Орталық Азиядан мақта әкету, Қазақстаннан шикізат тасу, барлық фабрикаларды Орталық Азияға көшіруден гөрі, нағыз шаруашылық мақсатқа сай келеді. Орыс өнеркәсібінің революциялық пролетариаты жалғыз КСРО-ның емес, дүние жүзі еңбекшілері армиясы құрамының алдыңғы қатарлы бөлігі болып табылады. Бүгінде қолда бар мүмкіндікті пайдаланып, біз Иваново-Вознесенскінің, Мәскеудің және Ленинградтың маман пролетариаттарын шашау шығармай сақтап, ал шет аймақтардағы өнеркәсіп пролетариатын қалыптастыруды әзірше қоя тұруды көздеп отырмыз. Ертеректе жұмысшылар империалистер салған зауыт пен фабрикаларда шоғырландырылса, оған олар кінәлі емес қой деп, мәселені басқа қажетсіз мысалдармен дәлелдемек болады. Өз дәлелдерін дұрыс деп есептеген Голощекин пролетариаттың ұйымдасқан тобын бытыратуға, олардың арасына іріткі салуға жол бермейміз» деп, өздеріне пайдалы негізсіз сылтауды, бұл мәселеге қатысы шамалы саяси мысалдарды тықпалайды. Іс жүзінде сол шет аймақтарда, оның ішінде Қазақстанда, өнеркәсіп орындары жандануда, пролетариат өсуде²⁰ деп жоғарыдағы өз сөзіне қарсы шыққан ол: «Сәдуақасов Қазақстанды Орталықтан бөліп алып, Россиямен экономикалық байланысты мүлдем үзгісі келеді»-²¹ деген айып тағуға көшеді.

Смағұлдың осы жергілікті жерде де индустрияландырудың жүргізілуі өте қажет деген көзқарасына қарсы Голощекиннің шашбауын көтеруші БК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің мүшесі Құрамысов Ізмұқан Мұқашұлымен бірге сол жылдары РСФСР-дің экономика кеңесінің мүшесі қызметін атқарған Сейітқали Меңдешовтер де өре тұрып қарсылық білдірген.

Г.Ф.Голощекиннің сойылын соғушы белсендінің бірі І.Құрамысов 1928 жылғы 20 ақпандағы «Советская степь» газетінің № 42 санындағы жарияланған мақаласында: «ұлтшыл-демократияның» Қазақстандағы әйгілі «Дон-Кихоты» Смағұл Сәдуақасұлы» деп айғайлатып айдар тағып, кінәлай тиісіп, индустрияландыру мәселесіне арнаған мақаласына негізсіз шүйлігеді. Осы мәселеге өздерінің азын-аулақ болса да тоқтағысы келетіндіктерін ескертіп, егер мына Смағұл большевиктердің

таңдаулы өкілдерін жамандамаса, Қазақстандағы партиялық бағытқа қарсы күрес жүргізбесе, «сәдуақасовшылдық» партияға қарсы ағым деп айыпталмаған болар еді деп жол көрсетпек болады. Оның нені аңсайтыны түсінікті, Смағұлдың айтуынша, Қазақстандағы шығатын шикізаттың барлығы сол жергілікті жерде өңделуі тиіс. Яғни ол мұнысымен Қазақстан шикізатын өңдейтін барлық зауыт-фабрикалардың жабылуы туралы мәселені қоюшы болып табылады. Мәселені осылай қою ұлтшыл-демократтардың таяу уақытқа арналған шағын бағдарламасы (программа--минимумы) екені талассыз деп көрсетсе, ал бағдарламаның түпкі мақсаты (программа-максимумы) Кеңестер Одағынан ұлт аймақтарды және ең бастысы Қазақстанды бөліп алу ұраны болып табылатындығы сөзсіз деген деңгейге дейін барды. Ал, шындығында олар бұл бағыттың дұрыс-бұрысын еңбекшілерден сұрамай, олардың еркінен тыс қазақтың ұлтшыл зиялылары, (алаш-ордашылар) оның ішінде Сәдуақасов та, Қазақстан еңбекшілеріне билік жүргізуде өздерін осы өлкенің заңды мұрагеріміз деп қарауға әдеттенген»-деп жала жабуға тырысады.²²

«Сәдуақасовтың индустрияландыруына қайтып оралсақ-дей келіп, Құрамысов жолдас «егер партия осы жолға түссе не болар еді» деп өкінішін білдіреді». Онда орталық аудандарда бірнеше зауыт, фабрикалар тоқтап қалып, онсыз да белең алған жұмыссыздықты одан сайын өсірер еді. Ең ақыры осындай ұрандар көтерген Сәдуақасов панисламистер Шоқаев, Исақов және Валидовтардың қатарына кіріп кеткендерін өздері білер ме екен?»-деп астарлайды. Біздің партия осы мәселелердің бәрін елімізді индустрияландыруға бет алған бағыты бойынша шешеді, оның ішінде ауыл шаруашылығын арнайы аудандар құру арқылы үйлестіруді күшейту жолымен, демек, кейбір аудандардың бір-біріне өзара тәуелділігін сақтап, сонымен қатар біздің импортқа тәуелділігімізді барынша азайтуды көздейді. Сәдуақасовтың бұл қадамы біздің шаруашылықта социалистік элементтердің өсуіне қарсы бағытталған бай элементердің әрекеті»-деп түйіндеп, оны «халық жауы» атандырды.²³

Ал, С.Мендешов болса 1928 жылғы 17 наурызда Мәскеуден «Большевик» журналының редакторы Е.Ярославскийге арнайы коммунистік сәлеммен хат жолдайды. Ол осы журналдың №1 санындағы жылдың басында жарық көрген Смағұл Сәдуақасұлының аталмыш мақаласын өзінше сынап «ұлттар мен ұлт өкілдері туралы мәселелер» атты оған қарсы мақаласын жазады. Онда Мендешов Смағұлдың пікіріне негізсіз тиісіп, оған күйе жағуға тырысып бағады. «Менің, дейді-Сейітқали Мендешев, Қазақстанда жүргенде «Сәдуақасовшылдықпен» ымырасыз күрес жүргізгенім сізге белгілі. Бұл жолы да ол индустрияландыру мәселесі төңірегінде Зеленский мен Голощекин жолдастарды ұлыдержавалық шовинистер, партия бағытынан ауытқушылар деп кінәлауды негізсіз деп санап, оларды ақтамақ болады. С.Сәдуақасұлын осы мақаласында ол өзін ұлтшылдардың нағыз саяси идеологымын деп отыр деп ғайбаттайды.²⁴

Осындай басшылардың арқасында ел тағдыры тәлкекке түсіп, ұлт келешегі кері шегерілді. Түріксіб сияқты бірен-саран құрылысты есептемегенде, ұзақ жылдар қазақ жері сол баяғы қалпында «шикізат көзі» ретіндегі күйін кешті.

Ел ағасы ретінде мемлекеттің басшы қызметінде болған, көзі ашық осы азаматтар Смағұлдың озық ойын түсінбеді дей алмаймыз. Олар түсінгісі келмеді, Голощекинге бас иіп, ол жүргізген саясаттың құлы болды, халық, ұлт мүдделерін өздерінің қара басының қамдарына айырбастай салды. Осылай жағымпаздану, сатқындыққа бару неге апарып соғарын біле тұра көз жұмып, құлшына кіріскен, өз елінің өткен тарихына, тұрмыс-тіршілігіне тәкәппарлықпен қарап, қазақы мәдениет, салт-дәстүрден өздері жеріп шошынған, ел үміт артқан «ағаларымыз» болғандығы-шындық. Сонымен бірге солар секілді халқын сатуға ойланбай-ақ даяр тұратын, оның тағдырына немқұрайды қарайтын, жеке басының күйін күйттеп, опасыздыққа оңай бара беретін «азаматтар» әлі де баршылық. Келешекте тарихтың өзі олардың кім болғандығын таразылап берері ақиқат.

Бүгінгі ұрпақ Смағұлдай ардақты азаматтың әруағына тағзым етіп, оның ғибратты өмірінің бір сәтін еске алып, одан тәлім алуы керек. Өйткені бүгінде Смағұл ағамыздың ұлтжандылық қасиеті біздерге ауадай қажет-ақ болып тұр.

Ардақты ағамыз 1933 жылдың күзінде елден жырақта жүріп дүние салады. Осы суық хабарды естіген ақиық ақын Мағжан Жұмабаев оның өлімін аза тұтып, қазақтың жанашыры болған Смағұлды былайша жоқтайды:

Жас Смағұл үздік туған бала екен,
Байтақ елге асқар таудай пана екен.
Сол баладан, сол панадан айрылған,
Қайран қазақ, орны толмас жара екен.

Кім біледі ердің асыл туған баласын,
Байтақ елдің асқар таудай ағасын.
Ажал шіркін, қарамайсың ажарға,
Тағдыр тартып, жыртқызыпты жағасын.
Аққуы жоқ, қаздары жоқ көл жетім.
Смағұлдай баласынан айрылған,

Қайран қазақ болдың бүгін сен жетім, -деп қабырғасы қайыса, өзегі өртені күңіренуі тегін емес екен. Мағжандай ақынның көріпкелдік қасиетіне бүгінгі ұлтжанды ұрпағы тәнті. Сол орны толмас жара жазылмай, сол жетімдіктен әлі құтыла алмай жүрген сияқтымыз. Смағұл Сәдуақасұлының сол 20-жылдардың ішінде көтерген өзекті мәселелері күні бүгінге дейін өзінің маңыздылығын жоғалтпапты. Оған сол кезде айтқан: «Қазіргі уақытта еліміз күйзелістерге емес, творчестволық және қалыпты, бейбіт еңбекті қажет етуде, елімізде жаңа экспроприациялар емес, еңбек пен ғылым күтқарады», ²⁵-деген сөзі дәлел.

Жаппай индустрияландыру бағдарламасында көрсетілген мәселелерді орындау барысы мен одан туындаған азық-түлік ресурстарының тапшылығы шаруаларға қасіретке толы ауыртпашылық әкелді. Шаруашылық саласындағы пікір таластардың Қазақстан үшін ең маңыздысы елді индустрияландырудағы республиканың орны еді. Патша өкіметінің заманынан бері жалғасып келе жатқан қате көзқарастың бірі-ұлт республикаларына, оның ішінде қазақ жеріне, шикізат шығаратын ел ретінде қараушылықты тоқтату қажеттігі болатын. Өз шикізатын өңдеп шығаратын өндіріс орындары жоқ ел ешуақытта да өзгелерге тәуелді болудан құтыла алмайтындығын алғаш айтып, сол жолда жанын «садаға» қылған С.Сәдуақасұлы болды. Оның жас республика Қазақстанға ауыр өнеркәсіп орындарын салу қажеттігі жолында күресінің сол кезде өзге әріптестері тарапынан қолдау таппауы бүгінгі ұрпақты тиісті үлесінен айырып, әлі де сол кіріптарлықтан шыға алмай отыруы сол бас сауғалаудың салдары еді.

Бүгінде тарихи оқиға ретінде ғана жетіп отырған С.Сәдуақасұлының отаншылдық қасиетін үлгі тұту, содан ғибрат алу. С.Сәдуақасұлын ұлттық мүддені қорғаушы мемлекет қайраткері ретіндегі дәрежеге көтеріп бағалау, оның бұл үлгілі ісі мемлекет тарапынан өз дәрежесінде елеп ескерілмей келеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Страница Истории Советского общества. Факты Проблемы, Люди. М., Издательство политической литературы, 1989. 206с.
2. Қараңыз: Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам 1-т., М.:1967, 508с.
3. СОКП съездерінің, конференцияларының шешімдері 2-т. 1917-1924. М., 1970, 434-439 беттер.
4. БК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің Бүкілқазақтық VII партия конференциясындағы есебінің материалдары, Б-72.
5. 10 лет Казахстана. Сб. Госплана КазССР. 1930. С.139.
6. Рыскулов Т. Собр.соч. в 3-х томах. Том.3-Алматы: Казахстан.1998. 444с. (341).
7. Рыскулов Т. Собр. соч. в 3-х томах. Том.3-Алматы: Казахстан. 1998. 444с. (342).
8. Страница Истории Советского общества. Факты Проблемы, Люди. М., Издательство политической литературы, 1989. С-224.
9. «О национальностях и националах» Большевик. 1928, № 1. Б.56- 64.
10. Правда Востока. №230, 1927. 7 октябрь.
11. Большевик. 1928, №1. Б.56-64.
12. Правда Востока. 1927, 7 октябрь. №230
13. Большевик. 1928. №1. С.56-64
14. VI Бүкілқазақтық партия конференциясындағы (1927 ж. 15-23 қараша) жасаған Өлкелік партия комитетінің есепті баяндамасында-Қызылорда, 1927. 56-59 беттер
15. Қазбек М., Маймақов Ф. Құпия кеңестер.- Алматы; Санат.1999. 336б. (192); VI Бүкілқазақтық партия конференциясындағы (1927 ж. 15-23 қараша) жасаған өлкелік партия комитетінің есепті баяндамасында- Қызылорда,1927.56-59 беттер.
16. Сонда, 56-59 беттер
17. БК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің III пленумындағы сөзі, 1926. 25-30 қараша; ҚРПМ. 811 қ., 20 т. 658 іс.100-101пп.
18. Исаев У.О национальностях и буржуазных националах.// «За партию» 1928. №3, С.15; ҚРПМ. 811 қ., 20 т. 658 іс. 128п.
19. Исаев У.О национальностях и буржуазных националах.//»За партию»

1928. №3, С.14.

20. Исаев У. О национальностях и буржуазных националах. //»За партию»

1928. №3, С.14-15.

21. VI Бүкілқазақтық партия конференциясындағы (1927 ж.15-23 қараша) жасаған өлкелік партия комитетінің есепті баяндамасында)- Қызылорда, 1927.56-59б;Дәрімбетов Б. Смағұл Сәдуақасов «Ағып өткен бір жұлдыз», Жалын, 1990, №3, Б.21.

22. Советская степь. 1928. № 42, 20 ақпан.

23. Советская степь. 1928. №42, 20 ақпан.

24. ҚР ПМ. 811 қ., 20 т. 658 іс. 96-103пп.

25. Қойгелдиев М., Омарбеков Т. Тарих тағлымы не дейді? – Алматы: Ана тілі, 1993.-104 б; Қойшыбаев Б., Қайраткер Сәдуақасов.//Қазақ әдебиеті. 1988. 2 қыркүйек.: Ана тілі, 1993.-12 б; Аталған мұрағат,139қ.,1т. 541 іс. 137-140 пп.

Магзумова А.С.

ЖАЙЫҚ ҚАЛАШЫҒЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕРДЕ

Жайық өңірі көне дәуірлерден бастап түрлі тарихшы ғалымдардың, саяхатшылардың, географтардың, өлкетанушылардың назарына ілігіп, зерттеулердегі әрқилы пікірлерге арқау болды. Жайық өзені саяхатшыларға Джаха – Яик – Джайк тағы басқа да көне атауларымен белгілі болған. Жайық өзені туралы алғашқы мәлімет грек ғалымы Птоломейдің еңбегінде кездеседі.

Клаудий Птоломей өзінің картасында алғаш рет Жайық өзенін сипаттап, оның Хазар теңізіне (Каспий) құйылатынын анықтайды. Азия картасында ол Жайықты Даикс деп көрсеткен [1.172 б.].

Түрік қағаны Истемиге (Дизабулу) келген Византия императорының елшісі Земарх өзенді «Даих» деп атаса, XI-XII ғ.ғ. авторы әл-Идриси хабарламасында Жайық өзенінің аты башқұрт даласында болған бір саяхатшының әңгімесі негізінде «Руза», көптеген орыс жылнамаларында, атап айтсақ, Лаврентьевский, Холмогорскийдің, өзен 1229 жылдан Гаик, Яик, Еик деп те аталады [2. 592 б.].

Осы Еділ-Жайық аумағында дәуіріміздің бастауында және Азия мен Еуропаның ортағасырлық тарихында аса маңызды рөл атқарған мемлекеттер пайда болды. Алғашқы тайпалық дәуірі кезінде Еділ мен Жайық далалары савроматтар, сарматтар бірлестігінің қонысы болғандығын Геродот баяндаған еді. «Тарих атасының» айтуынша, савроматтар, ерекше тайпа ретінде, скифтердің амазонкалармен – соғысқұмар әйелдермен некесінен таралған. Геродоттың аңыз әңгімелері кейінгі кезде өз дәлелдерін табуда. Мәселен, Американ археологы, профессор Жанина Дэвис-Кэмбел кеңестік ғалымдармен бірге Батыс Қазақстанда савромат-сарматтық 50 қорғанды зерттей келіп: «Қорғандардан біздер қола қанжарлары мен қола жебенің ұштары кездескен әйелдер жерлеулерін таптық. Бұл олжалар, амазонкалар туралы гректік жазбаларды шынайы фактілермен негіздейді деген пікір туғызады» деп жазған болатын [3.124 б.].

Каспий теңізі солтүстігінде, қазіргі Батыс Қазақстан жерінде, Еділ мен Жайық аралығында II ғасырда Ғұн ордасы пайда болды. Оның ең күшейген кезі Еділ Мүндзукұлының тұсы еді. Олар IV ғасырда Шығыс Еуропаға қарай жылжып, Батыс Қазақстан өңірінде 5-6 ғасырларға дейін өмір сүрді және Қазақстан аумағында қалыптасқан ежелгі бірлестіктер құрамына кірді. Жазба деректер ішінде сыңаржақ болғанына қарамастан, Сыма Цянның (б.з.б.145- 86) «Тарихи жазбалар», б.з.1 ғасырында Бань Гу жазып, оның оқымысты қарындасы Бань Чжао аяқтаған «Ежелгі Хань тарихы», осы еңбекке 5 ғ. қосымшаны жазған Фань Е-нің еңбектері ғұндардың тарихы мен мәдениетін зерттеуде ерекше құнды. Ғұндарға өз зерттеулерін арнаған еуропа тарихшыларынан Аммиан Марцелианды атап өткен жөн. Оның «Іс қимылдар» деп аталатын 31 кітаптан тұратын шығармасында б.з. I ғасырынан V ғасырына дейінгі ғұндар туралы маңызды деректер келтірсе, гот тарихшысы, б.з. V ғасырында өмір сүрген Иордан еңбегінде ғұндар көсемі Ругила, Аттила басқарған мемлекеттер туралы және Аттиланьң Римге жорығы туралы, соғыстың жеңістері жөнінде өте бағалы мәліметтер қалдырған [4.416 б.]. Сондай-ақ, 1253 жылы Франция королінің елшісі фламандтық Виллем Рубрук өзінің қолжазбасында Жайық өзені және осы елдегі әр түрлі жерлер мен халықтар жөнінде жан-жақты мәліметтер келтіре отырып, осы өңірді бір кездері ғұндар жайлағанын атап көрсеткен [5.248 б.]. Жалпы, б.з.д II мыңжылдықтан б.з. II мыңжылдығының ортасына дейінгі Жайық өңірі дамуын анықтауға А.Харузиннің, П.С.Рыковтың, М.П.Грязновтың, М.В.Комарованың, Т.Н.Сенигованың, И.В.Синициннің, М.Г.Мошкованың, Г.А.Кушаевтың, Б.Ф.Железчиковтың зерттеулері мүмкіндік береді [6. 171 б.].